

050 L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste (La Morphoplastique et la Néoplastique) [3]

Vooraf

Er zijn van de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste (La Morphoplastique et la Néoplastique)* vijf bronnen bekend:

- een manuscript tussen Mondriaans brieven aan de kunstenaar Paul Citroen¹;
- twee typoscripten in Mondriaans nalatenschap, aangeduid als '26a[1]' en '26a[2]' ²;
- twee publicaties³.

Na bestudering van de vijf bronnen is gekozen om - te voldoen aan de eis van volledigheid - in dit corpus drie versies van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* te presenteren.

De eerste versie is het manuscript, dat Mondriaan naar Paul Citroen stuurt en dat vrijwel zonder wijzigingen in het boek van Paul Citroen is gepubliceerd; deze versie presenteren we in dit corpus onder nummer [048]. Er is vrijwel geen verschil tussen manuscript en publicatie; het enige verschil is dat in de publicatie de onderstrepingen in het manuscript niet zijn verwerkt.

De tweede versie is het typoscript '26a[1]' uit het Holtzman Deposit; deze versie presenteren we onder nummer [049]. '26a[1]' is de meest volledige versie. Uit '26a[2]' zijn gedeelten verwijderd.

De derde versie is de publicatie in het tijdschrift *Cercle et Carré*; deze versie presenteren we onder nummer [050]. Zowel de tekst van '26a[1]' als die van '26a[2]' komt niet overeen met de gepubliceerde tekst in *Cercle et Carré*.

Om onderscheid te maken tussen de drie gepresenteerde versies van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* is achter de titel een volgnummer tussen vierkante haken toegevoegd.

Bron

In Mondriaans nalatenschap⁴ bevinden zich twee typoscripten met de titel *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*. De typoscripten zijn in dezelfde archiefmap opgeborgen en niet onderscheiden genummerd. Om het verschil aan te duiden, zijn de typoscripten hier aangemerkt als typoscript (bovenvel) '26a[1]' en typoscript (doorslag) '26a[2]'⁵.

De tekst van '26a[1]' komt niet overeen met de gepubliceerde tekst in *Cercle et Carré*. Verschillende grote tekstgedeelten zijn in de publicatie weggelaten. Ook typoscript '26a[2]' is niet aan *Cercle et Carré* gestuurd, omdat het weggeknipte deel uit '26a[2]' gedeeltelijk juist wél in de publicatie voorkomt.

Misschien heeft Mondriaan een volgende (door hem bewerkte) doorslag ('26a[3]') naar *Cercle et Carré* gestuurd en is deze door Michel Seuphor⁶ (redacteur van *Cercle et Carré*) gepubliceerd. Deze veronderstelde doorslag is niet gevonden, noch in het archief van Seuphor⁷, noch in het Holtzman Deposit.

De enige bron van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [3]* is de publicatie in het tweede nummer *Cercle et Carré* (15 april 1930). Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of Seuphor tijdens het overtypen redactionele wijzigingen heeft aangebracht in de tekst van Mondriaan. De schilder heeft het typoscript geaccepteerd; we kwalificeren deze bron daarom als geautoriseerd.

Een publicatie is in principe voltooid.

L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste[3] vormt een dubbele presentatie met *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste[1]* en *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste[2]*.

¹ Paul Citroen (1896-1983), Nederlands kunstenaar en publicist. Vindplaats brieven aan Citroen: RKD-MCP – 22. Een kopie van dit manuscript bevindt in Mondriaan nalatenschap: Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26b.

² Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26. (Om identificatie te vergemakkelijken is door ons een onderscheidend nummer tussen vierkante haken toegevoegd aan de twee manuscripten in folder 26.)

³ Paul Citroen. *Palet*. Amsterdam, 1931: 76-82, en *Cercle et Carré*, no. 2 (15 april 1930): z.p.

⁴ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26a.

⁵ Met 'het bovenvel' wordt bedoeld het bovenste, eerste vel; daaronder liggen om en om het carbonpapier en het doorslagpapier; een doorslag is een door middel van carbonpapier gemaakte kopie van een op een schrijfmachine getypte tekst.

⁶ Michel Seuphor (pseud. van Fernand Berckelaers) (1901- 1999), Belgisch/Frans kunstenaar, oprichter van *Cercle et Carré*, biograaf van Mondriaan.

⁷ Archief Seuphor: AMVC Letterenhuis, Antwerpen.

Basistekst en leestekst

De basis voor de leestekst is de publicatie in *Cercle et Carré*. De vetgedrukte tekstgedeelten in de publicatie zijn in de leestekst gecursiveerd.

In de leestekst [049] met teksthaken aangegeven welke gedeelten van typoscript '26a[1]' ontbreken in de publicatie in *Cercle et Carré*⁸; met noten aangegeven wat niet in het typoscript staat en wel in de publicatie.

Titel

De titel van de publicatie⁹ is: *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*, en de ondertitel is '(La Morphoplastique et la Néoplastique)'. Omdat in dit corpus nog twee andere teksten gepresenteerd worden met dezelfde titel, is de titel van de hier gepresenteerde tekst ter onderscheiding voorzien van een '[3]'. De titel van de gepresenteerde tekst is: *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [3]*.

Datering en ondertekening

De tekst is in de publicatie gedateerd en ondertekend: 'Paris - mars 1930. P. Mondrian'. De datering van de gepresenteerde tekst is: maart 1930¹⁰.

Ontstaan en publicatie

Als Seuphor aan Mondriaan vraagt om een artikel voor zijn tijdschrift *Cercle et Carré*, besluit Mondriaan een gedeelte te sturen van de brochure waar hij mee bezig is. Mondriaan zegt immers in een brief aan Alfred Roth¹¹ (25 maart 1930): 'J'ai fait une nouvelle brochure pour mieux faire comprendre la Néoplastique. Une partie va paraître le 15 avril dans le deuxième numéro de « Cercle et Carré ».'

Niet duidelijk is wat Mondriaan bedoelt met 'une nouvelle brochure'. In die tijd is hij ook bezig met zijn boek *L'art nouveau - la vie nouvelle*¹², maar de tekst of een gedeelte van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* komt daar niet in voor.

Welk manuscript of typoscript Mondriaan aan Michel Seuphor heeft gegeven of gestuurd, is niet ontdekt. Er is geen correspondentie achterhaald, die handelt over *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*. Het is mogelijk dat Mondriaan tegelijk met typoscript '26a[1]' twee doorslagen heeft laten maken: '26a[2]' en '26a[3]'. Vermoedelijk heeft hij deze laatste doorslag bewerkt voor *Cercle et Carré* en aan Seuphor overhandigd. Het is echter ook mogelijk dat Seuphor een typoscript van Mondriaan heeft aangepast.

Afbeeldingen

Bij de publicatie in *Cercle et Carré* is een fotografisch portret van Mondriaan afgedrukt¹³.

Reacties van tijdgenoten

Vijf jaar later (1935) verschijnt in het boek van collega-schilder Jacob Bendien¹⁴ een citaat uit *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [3]*. Het citaat maakt deel uit van het hoofdstuk 'Het Neo-Plasticisme'¹⁵.

Bendien citeert en vertaalt: 'In « Cercle et Carré » nr. 2 van 1930 schrijft Mondriaan:

« Le lyrisme pathétique est l'expression artistique du tragique. Il essaye de réconcilier l'homme avec la nature: de neutraliser le déséquilibre qui existe entre ces deux polarités. Et vraiment, il revête la vie tragique d'une beauté inconnue. Mais quand-même il crée une beauté fictive: une illusion. De là, *il sera supprimé dans la superréalité de l'avenir*. Jusqu'ici l'homme s'est fait bercer par le lyrisme pathétique. Ainsi ce dernier *est néfaste pour l'évolution de l'homme*: pour son action, sa lutte nécessaire pour l'équilibre. D'un autre point de vue, il a rassasié l'homme du tragique: il a tellement chanté le tragique que l'homme n'en veut plus. Et déjà aujourd'hui on s'aperçoit qu'on s'efforce de le supprimer dans les représentations artistiques. Ainsi l'art atteint, malgré tout, son but: provoque l'évolution vers l'équilibre. » (Le lyrisme) « est donc comme celle-ci toujours plus ou moins descriptif, littéraire. Il est, au fond, tout à fait naturel, et donc en opposition avec l'expression plastique pure de l'art. Néanmoins, l'émotion de tragique est si forte, qu'elle a pu créer les chefs-d'œuvre du passé et d'aujourd'hui et ensuite mener (par réaction) à la libération presque

⁸ Zie tekst 050.

⁹ *Cercle et Carré*, no. 2 April 15, 1930, z.p.

¹⁰ Mondriaan woont in maart 1930 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹¹ Alfred Roth (1903-1998), Zwitsers architect.

¹² Tekst 056.

¹³ Michel Seuphor. *Piet Mondrian. Life and Work*, z.j. [1956]: 25.

¹⁴ Jacob Bendien (1890-1933), Nederlands schilder.

¹⁵ J. Bendien en A. Harrenstein-Schröder. *Richtingen in de hedendaagsche schilderkunst*. Rotterdam, 1935: 26.

totale du lyrisme pathétique, car ce lyrisme n'est qu'un reflet du désir inconscient de se délivrer de l'oppression du déséquilibre: désir profond de l'équilibre. »

Vertaling:

'De pathetische lyriek is de artistieke expressie van het tragische. Zij tracht den mensch met de natuur te verzoenen, de onevenwichtigheid die tusschen deze beide polen heerscht, te neutraliseren. En inderdaad, zij bekleedt het tragische leven met een ongekennde schoonheid. Maar hoe dan ook, zij scheidt een fictieve schoonheid: een illusie. Daarom zal zij in de superrealiteit der toekomst uitgesloten worden. Tot nu toe heeft de mensch zich in slaap laten wiegen door de pathetische lyriek. Daarom is ze noodlottig voor de evolutie van den mensch, voor zijn doen en laten, zijn noodzakelijken strijd voor evenwicht. Aan den anderen kant heeft zij den mensch verzadigd van tragiek: zij heeft de tragiek zoozeer bezongen, dat de mensch er genoeg van heeft gekregen. En reeds heden is het merkbaar, dat men poogt, haar uit de kunstvoorstellingen te verbannen. Zoo bereikt de kunst tenslotte toch haar doel: voert de evolutie naar evenwichtigheid.' ... (De lyriek) 'is, wel beschouwd, geheel en al natuurlijk en dus tegengesteld aan de zuiver plastische expressie der kunst. Evenwel is de emotie der tragiek zoo sterk, dat zij de meesterwerken van het verleden, en van het heden heeft kunnen voortbrengen en vervolgens (door reactie) leidt tot bijna de geheele bevrijding van de pathetische lyriek, want deze lyriek is slechts een reflex van et onbewuste verlangen om zich van den druk van de onevenwichtigheid te verlossen: een diep verlangen naar evenwicht.'

Vermelde personen

Twee personen noemt Mondriaan in *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [3].

De eerste is Georges Vantongerloo¹⁶. Mondriaan noemt Vantongerloo wegens het gebruik van wiskunde bij het maken van een compositie. Hoewel Mondriaan eerder in de tekst zegt, dat 'Elles [les formes géométriques] sont les moyens d'expression pour la mathématique, mais elles ne le sont pas pour l'art.', heeft Vantongerloo bewezen dat het wel mogelijk is: '[...] il est quand-même possible que l'on peut se servir de la mathématique après la création de la composition, tel que, par exemple, Vantongerloo l'admet.'

De tweede persoon die genoemd wordt, is Louis Hoijack¹⁷. Mondriaan haalt een uitspraak aan uit een boek van Hoijack: 'Dans son livre 'Retour à l'Univers des Anciens', Hoijack admet que le zodiaque des astrologues est une série de douze intervalles égaux, c'est-à-dire que les diapasons des étoiles fixes forment une espèce de gamme chromatique.'

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [3] besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁸. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *art superréaliste, beauté universelle, couleur tragique, destructive-constructive, dualité, équilibre universel, équivalence, expression purement plastique, expression tragique, expression universelle, lyrisme libre, lyrisme pathétique, mathématique, morphoplastique, moyen plastique universel, Néoplastique, opposition rectangulaire, oppression du tragique, rapport de dimension, rapports équilibrés, rythme libre, rythme universelle, superréalité, superréalité des rapports, unité.*

Bijzondere woorden

In de titel komt tot uitdrukking dat 'l'Art Réaliste' iets anders is dan 'l'Art Superréaliste', en 'Morphoplastique' iets anders dan 'Néoplastique'. Vanwege de parallelliteit zou 'l'Art Réaliste' zo iets zijn als 'Morphoplastique', en 'l'Art Superréaliste' zo iets als 'Néoplastique'.

De termen 'l'Art Réaliste' en 'l'Art Superréaliste' worden niet in de tekst genoemd. Wel drie keer de term 'superréalité':

De eerste alinea zegt dat 'une superréalité' hetzelfde is als 'une réalité nouvelle'.

'Morphoplastique' komt niet voor in de tekst.

Overige opmerkingen

¹⁶ Georges Vantongerloo (1886-1965), Belgisch beeldhouwer, schilder en medewerker van *De Stijl*.

¹⁷ Louis (Louk) Hoijack (Hoyack) (1893-1967); Nederlands filosoof en maatschappijcriticus.

¹⁸ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

Twaalf jaar later - begin 1942 - vertaalt Mondriaan met hulp van de Amerikaanse Charmion von Wiegand¹⁹ gedeelten van de tekst [097] *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [3] uit *Cercle et Carré* in het Engels als basis voor de tekst *Pure Plastic Art* [*Pure Abstract Art*]²⁰.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [3] is gedateerd 'maart 1930' en verschijnt in het aprilnummer (1930) van *Cercle et Carré*. Waarschijnlijk heeft Mondriaan een ingekorte versie van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2] aan de redactie van *Cercle et Carré* gestuurd of heeft de redactie de oorspronkelijke tekst van Mondriaan ingekort. In beide gevallen is de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2] het uitgangspunt geweest. De schrijfperiode van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [2] strekte zich - met tussenpozen - uit van december 1929 tot maart 1930. Volgens de *Catalogue Raisonné* heeft Mondriaan in 1929 en 1930 twintig schilderijen vervaardigd: B206-B225²¹. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [1] met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁹ Charmion von Wiegand (1898-1983), Amerikaans kunstkritica en kunstenares.

²⁰ Digital Appendix: Supplements 097-1 Fragments from 'L'Art Réaliste - l'Art Superréaliste'.

²¹ CRII: 343-357.